

Kung Sverre och norrön sagaskrivning

LARS LÖNNROTH

Mer än ett sekel har förflutit sedan den kände politikern och medeltids-historikern Halvdan Koht publicerade en briljant artikel med titeln ”Norsk historieskrivning under kong Sverre, serskilt Sverre-soga” i den nystartade tidskriften *Edda* (Koht 1914). Han ville där visa att kung Sverre, som kom till makten 1177 och avled 1202, inte bara var en framstående politiker och härskare utan också – liksom Koht själv – en intellektuell person med stort inflytande på den samtida historieskrivningen. Kungen hade inte bara följt samtida europeiska härskares exempel genom att i en tid av strider mellan kungamakt och kyrka låta skriva sin egen biografi; han hade medverkat i själva utformningen av *Sverris saga* och bestämt vad dess författare, den isländske abboten Karl Jónsson, skulle skriva. Dessutom hade han tagit initiativet till det historiska översiktsverket *Ágrip*, kanske också till andra norröna kungasagor, och därigenom givit mönster för senare sagaskrivning. Koht kunde visa på hänvisningar till Sverre i senare sagatexter, där han återopades som källa eller citerades för sina omdömen om sagor eller sagahjältar. Sverre tycktes alltså spela en framträdande roll inte bara i den politiska historien utan också i litteraturhistorien.

Kohts synpunkter har inte väckt större anklang bland senare sagaforskare. Man har i allmänhet ansett att det norska inflytandet på sagaskrivningen var begränsat. Den dominerande uppfattningen har varit att kungasagor liksom islänningasagor och fornaldarsagor i stort sett bygger på isländsk berättartradition som i kungasagornas fall kan spåras tillbaka till isländska fursteskalder och 1100-talets *fróðir menn*, Ari den lärde Þorgilsson (död 1148) och Sæmundr den lärde Sigfússon (död 1133). Om detta kan man läsa exempelvis en tongivande forskningsöversikt som Theodore M. Anderssons från 1985 (ny upplaga 2006). Likväl kan det, menar jag, vara av intresse att

återvända till Halvdan Kohts artikel för att se hur hans argument står sig i ljuset av senare sagaforskning.

Vad gäller själva tillkomsten av *Sverris saga* sägs i prologen att "bokens början är en avskrift av det som abbot Karl Jónsson först skrev medan kung Sverre själv övervakade och bestämde vad som skulle skrivas" ("er þat upphaf bókarinnar er ritat er eftir þeiri bók er fyrst ritaði Karl ábóti Jónsson, en yfir sat sjálfr Sverrir konungr ok réð fyrir hvat rita skyldi", *Sverris saga*, s. 3). Detta har tydligen skett i Norge när Karl Jónsson, abboten i Þingeyrar kloster på Island, vistades där 1185–1188, sannolikt på kungens inbjudan. Senare delen av sagan är däremot enligt prologen skriven efter andra källor, "minnesberättelser från de män som själva sett och hört händelserna".

Detta kunskapsinhämtande bör rimligtvis ha skett i Norge, men åtminstone avslutningen om kungens död och begravning måste ha skrivits efter 1202, när Sverre var död och Karl Jónsson tillbaka i tjänst som abbot i sitt kloster på Island. Enligt sagans prolog i handskriften *Flateyjarbók* har den isländske prästen Styrmir Kárason "skrivit efter" Karl Jónssons bok, vilket ibland tolkats som att Styrmir författade sagans senare del (se Gottskálk Jensson 2021), men förmodligen innebär formuleringen *skrifa eftir* bara att Styrmir hållit i pennan som avskrivare. Sannolikt har Karl Jónsson kunnat återvända till Norge för att hämta mer kunskap eller också har han på annat sätt blivit informerad om Sverres sista tid. Att det är abboten som hela tiden är sagans författare torde vara det mest sannolika att döma av textens innehåll och berättarstil (Þorleifur Hauksson 2007: xxii–xxiv).

Innan jag går in på frågan om Sverres personliga insats vill jag först beakta vilka likheter och skillnader det finns mellan *Sverris saga* som helhet och den historieskrivning på latin som var känd i Europa under 1100-talet. Koht går själv inte in på några jämförelser men nämner som exempel på tänkbara latinska förebilder flera samtida furstebiografier, häribland biskop Otto av Freisings och kaplanen Rahewins verk om kejsar Fredrik Barbarossa, *Gesta Friderici imperatoris* (1157), den franske abboten Suger av Saint Denis' verk om kung Ludvig den tjocke, *Vita Ludovici Grossi* (1138) och ett verk om den brittiske monarken Henry II, *Gesta Henricis secundis*, som tillskrivits abboten Benedict of Peterborough (1190-talet). Andra latinska verk som inte omtalas av Koht men också kan nämnas som tänkbara förebilder i detta sammanhang är Einhards klassiska biografi om Karl den store, *Vita Karoli Magni* (800-talet) och texter från den romerska antiken som *Bellum Iugurthinum* och *Bellum Catilinae* av Sallustius (86–34 före Kristus) och *De Bello Civili* av Lucanus (39–65 efter Kristus), tillsammans översatta till

norrönt språk på 1200-talet under den gemensamma titeln *Rómverja saga* eller *Rómverja sögur* (Hermann Pálsson 1991, se nedan).

Mycket av det här nämnda skrevs under inflytande av 1100-talets kamp mellan *regnum* och *sacerdotium*, det vill säga mellan världsligt och andligt herravälde. Liksom Fredrik Barbarossa befann sig kung Sverre under sin regeringstid i konflikt med påven och biskopar inom sitt eget rike om makten över kyrkan, och detta har rimligen varit ett viktigt skäl för honom att få sin furstebiografi skriven på ett sätt som skulle gynna hans politiska syften. Att han valde en isländsk munk och inte en norsk som medarbetare för detta företag berodde förmodligen på att han på Island, där kyrkan dominerades av världsliga hövdingafamiljer, hade lättare att finna litterärt kapabla klerker som tänkte i samma banor som han själv och kunde göra för honom vad Otto av Freising gjort för kejsar Fredrik eller Einhard gjort för Karl den store.

Det som ändå tydligast skiljer *Sverris saga* från de latinska skrifterna är naturligtvis det norröna språket men också stilen i berättande och handlingsinriktade avsnitt, inte minst de talrika krigsskildringarna. Här är de latinska verken i allmänhet präglade av romersk retorik medan *Sverris saga* för det mesta och särskilt i senare delen präglas av en stramt handlingsinriktad och "objektiv" stil som påminner om isländsk sagastil, fast utan de inslag av skaldedikt som är vanlig i senare isländska kungasagor och islänningasagor. Däremot har forskningen på senare tid påvisat klara likheter mellan *Sverris saga* och latinsk historieskrivning när det gäller prologen, återgivande av Sverres drömmar, politiska tal och annat som tycks komma från den prästutbildade och latinkunnige kungen själv (se härom Þorleifur Hauksson 2007: lxiv–lxxv). Latininflytandet är även tydligt i de avslutande kapitlen om kungens sjukdom, död och begravning samt beskrivningen av hans utseende, själsliga egenskaper, uppträdande, vanor, förhållande till omvärlden och det eftermäle han slutligen fick.

Vad gäller prologen med dess förklaring av verkets ämne, tillkomst, författare och källor samt hänvändelse till läsaren, så är detta en retorisk textgenre med lång tradition i latinsk historieskrivning men inte i isländsk sagaskrivning där man som regel startar berättelsen direkt med en presentation av de viktigaste aktörerna och deras närmaste släktingar. Sagans prolog följer däremot den latinska traditionen, dock utan överdrivna retoriska excesser. Om prologernas medeltida konventioner och förekomst i norrön litteratur, häribland *Sverris saga*, finns numera en förträfflig avhandling på isländska (Sverrir Tómasson 1988).

Sverres märkliga drömmar, som huvudsakligen förekommer i sagans

tidigare och av kungen själv kontrollerade avsnitt, är helt annorlunda än de drömmar som ofta förekommer i islänningasagor och där vanligtvis förebådar kommande dödsfall och katastrofer styrda av ödet. De drömmar Sverre säger sig ha drömt i ungdomsåren har däremot en annan funktion: de skall visa att Sverre är av Gud utvald att vara Norges konung av Guds nåde. De närmaste parallellerna finner man i Bibelns berättelser om Josef eller i klassiska härskarbiografier som exempelvis Plutarchos berättelse om Alexander den store (Lönnroth 2006).

Också annat som Sverre förmedlar till Karl Jónsson om sitt förflutna vittnar om hans klassiska beläsenhet. I sagans nittonde kapitel, som innehåller kungens egen berättelse om sina och birkebeinarnas forna umbäranden i vildmarken, har Hermann Pálsson funnit en allusion till en episod i Lucanus *De Bello Civili*, även återgiven i den norröna översättningen. Det handlar om att männen svälter och lider sådan nöd att de säger: "det tycks oss manligare att göra som tappra män gjorde enligt forna minnen, de som hellre bar vapen på sig själva och tog livet av sig än de stod ut längre med dessa plågor" ("meiri framkvæmð sýnisk oss til fornra minna at taka ok gera eftir dœmum hvatra manna, þeira er sjálfir bárusk vápn á ok drápusk, heldr en þeir vildi nauðir þola lengr", *Sverris saga*, s. 34). Formuleringen innehåller som Hermann visar en tydlig anspelning på en motsvarande episod i *De Bello Civili/Rómverja sögur*, då tappra romerska soldater råkade ut för motsvarande umbäranden men räddades till livet i sista ögonblicket (Hermann Pálsson 1991: 59–76). I sagan följs birkebeinarnas självmordshot av att Sverre intalar dem förtröstan och nytt livsmod „som Gud lärt honom“. Det mesta tyder på att det är Sverres egen röst som här hörs i texten snarare än Karl Jónssons (jfr Lönnroth 2005), och att det sålunda är Sverre själv som hänvisar till romerska förebilder.

Sverres politiska tal till sina anhängare, särskilt före eller efter större strider, visar också tydligt inflytande från latinsk retorik och i synnerhet från de tal som brukar hållas i äldre romersk historieskrivning. Sådana tal förekommer inte i ättesagorna, däremot i vissa konungasagor, bland vilka *Sverris saga* är den tidigaste. Den retoriska traditionen i dessa tal har grundligt utretts i James Knirks avhandling *Oratory in the Kings' sagas* (1981). Även Sverres motståndare får ibland hålla tal i hans saga, men hans egna orationer är otvivelaktigt de mest briljanta, utformade med överlägsen retorisk skicklighet efter alla konstens regler. Effektivt bär de fram hans ideologiska program och krav på att betraktas som legitim konung av Guds nåde. Ovisst är om de bygger på Sverres skrivna texter eller – som utgivaren

av Íslenzk fornrit-utgåvan menar – huvudsakligen har formulerats av Karl Jónsson (Þorleifur Hauksson 2007, s. lxx). Oavsett vilket bör dessa tal uppfattas som uttryck för Sverres egen vilja.

Som jag visade i en tidig ungdomsskrift från 1965 om det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning finns stora likheter mellan det utförliga porträtt av Sverre som presenteras i slutet av sagan och de fursteporträtt som placeras i motsvarande position i verk som *Vita Karoli* eller *Gesta Friderici imperatoris*. De personbeskrivningar som förekommer i tidiga islänningasagor är betydligt kortare, återfinnes som regel vid introduktionen av vederbörande i sagan och inskränks vanligen till ett fåtal karakteriserande adjektiv. Den avslutande karakteristiken av Sverre tar däremot, liksom motsvarande porträtt i Einhards och Otto av Freising / Rahewins kejsarbiografier, fasta på den skildrade furstens såväl fysiska uppenbarelse som andliga personlighet, intellekt, vältalighet, kostvanor och annat. Särskild vikt läggs vid ett värdigt och majestätiskt uppträdande, måttfullhet vad gäller mat och dryck samt förmåga att uttrycka sig väl. För att klargöra likheterna, som delvis går tillbaka på formuleringar i Suetonius' kejsarporträtt, upprepar jag här i något reviderad form de tre fursteporträtten i original och översättning:

Var hann ok meðan hann lifði allra manna fegrstr á hqrundit. Sverrir var allra manna bezt látaðr. Hann var lágr maðr á vøxt ok þykk, sterkr at afli, maðr breiðleitr ok vel farit andlitinu, oftast skapat skeggit, rauðlituð augun ok lágu fast ok fagrt. Hann var kyrrlátr ok hugaðsamr. Manna var hann málsnjallastr, stórráðr, skýrt orðtakit ok rómrinn svá mikill yfir málinu at þó at hann þœtti eigi hátt mæla þá skilðu allir þótt fjarri væri. Hann var sømiligr hqfðingi þar er hann sat í hásetinu með vegligum búningi. Hann var hár í sætinu en skammr fótleggrinn. Aldri drakk hann áfenginn drykk svá at hann spillti fyrir þat viti sínu. Sverrir konungr mataðisk jafnan einmælt. Sagt er áðr at hann var djarfr ok frœkn ok eljunarmaðr mikill við vás ok vøku. (*Sverris saga*, s. 280)

(Sverre hade i livstiden den vackraste hy och var den mest belevade av män. Han var kortväxt och kraftig med stark fysik, brett och välformat ansikte, skägget oftast välansat, rödfärgade (bruna?) ögon som låg fast och fagert. Han var lugn och vänlig, i högsta grad vältalig, storsint, klar i sitt tal och med en röst så stark att alla kunde höra honom tydligt också när han talade med låg stämma på långt avstånd. Som en ståtlig hövding såg han ut när han satt i högsätet iförd en magnifik dräkt. Han tycktes högst när han satt fast han hade korta ben. Aldrig drack han starka drycker så att han blev vettlös. Kung Sverre åt alltid mat bara en gång om dagen. Som tidigare sagt var han djärv och tapper och mycket energisk också under mödosamma förhållanden.)

Corpore fuit amplo atque robusto, statura eminenti, quae tamen iustam non excederet – nam septem suorum pedum proceritatem eius constat habuisse mensuram – apice capitis rotundo, oculis praegrandibus ac vegetis, naso paululum mediocritatem excedenti, canitie pulchra, facie laeta et hilari. Unde formae auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima acquirebatur. Quamquam cervix obesa et brevior venterque projectior videretur, tamen haec ceterorum membrorum celabat aequalitas. Incessu firmo totaque corporis habitudine virili; voce clara quidem, sed quae minus! corporis formae conveniret. [...] In cibo et potu temperans, sed in potu temperantior, quippe qui ebrietatem in qualicumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abhominabatur. [...] Erat eloquentia copiosus et exuberans [...] (*Einhardi Vita Karoli Magni*, kap. 22–24)

(Han var välväxt och robust, mycket lång utan att det likväl översteg det rimliga – ty det är känt att han mätte sju gånger sin egen fot i längd. Han hade rund skalle, stora och livliga ögon, näsan något större än genomsnittet, vackert vitt hår, glad och munter uppsyn. Allt detta gav honom auktoritet och värdighet både när han stod och satt, och fastän halsen var en smula kort och tjock och magen utstående, gjorde han ändå ett välproportionerligt intryck. Han gick med fasta steg, rörde sig manligt, rösten var klar men motsvarade inte helt en så storväxt person [...] Han var måttlig med mat och dryck men särskilt med drycker; ingenting avskydde han så som att se någon berusad, vem det än vara månne [...] Hans vältalighet var utomordentlig och flödande.)

Forma corporis decenter exacta; statura longissimis brevior, procerior eminentiorque mediocribus; flava cesaries, paulolum a vertice frontis crispata; aures vix superiacentibus crinibus operiuntur, tonsore pro reverentia imperii pilos capitis et genarum assidua succisione curtante. Orbes oculorum acuti et perspicaces, nasus venustus, barba subrufa, labra subtilia nec dilatati oris angulis ampliata totaque facies laeta et hylaris. Incessus firmus et constans, vox clara, totaque corporis habitudo virilis. Tali corporis forma plurima et dignitas et auctoritas tam stanti quam sedenti acquiritur [...] In convivio talis disciplina, habundantia regia, ut nec sobrietas temulntiam nec fames frugalitatem possit incusare [...] In patria lingua admodum facundus. (*Gesta Friderici I*, bok 4, kap. 86)

(Han är välproportionerad, kortare än de mycket storväxta men ståtligare än en man av medellängd, håret guldgult och en aning lockigt i pannan [...] Hans ögon är skarpa och genomborrande, näsan välformad, skägget rödaktigt, läpparna smala men inte utsträckta till en alltför bred mun; ansiktet i sin helhet gladlynt och muntert [...] Hans gång är fast och säker, rösten klar och hela uppenbarelsen manlig. Hans figur ger honom auktoritet och värdighet både när han står och sitter [...] Vid måltiderna råder såväl måtta som kunglig frikostighet; drickandet är snarare måttligt än ohejdat men den hungrige kan inte klaga på överdriven enkelhet [...] På sitt modersmål är han vältalig.) (Lönnroth 1965: 95–97)

Vi kan alltså konstatera att *Sverris saga* vid sidan av traditionell sagastil är

den första kungasaga som också uppvisar betydande influenser från latinsk historieskrivning. Åtskilligt av detta återfinns i den första del av sagan som i prologen kallas "Grýla" och bygger på Sverres egen diktamen eller egna uppgifter till Karl Jónsson, men en del annat, häribland flera tal och det avslutande porträttet av Sverre står i den del av sagan som i huvudsak tillkommit senare, sannolikt efter kungens död och på grundval av uppgifter från andra men möjligen delvis på grundval av hans bevarade tal i manusform. Möjligt (men svårt att bevisa) är också att första delen från början skrivits på latin av Karl Jónsson men senare översattes och fullbordats på norrönt språk, antingen av Karl Jónsson själv eller av Styrmir Kárason (Gottskálk Jensson 2021). Uppenbart är under alla förhållanden att Sverre själv dels haft ett betydande inflytande på sin egen saga, dels att detta inflytande är präglad av retorisk tradition från latinsk historieskrivning.

Jag övergår nu till frågan om Sverres inflytande på andra sagor än sin egen. Det bör då för det första observeras att flertalet kungasagor som tillkommit efter *Sverris saga* och handlar om kungarna före honom ursprungligen avslutat sin framställning omkring 1177, när Sverre blev Norges kung. Det gäller sålunda översiktsverken *Ágrip*, *Fagrskinna* och *Morkinskinna* men även Snorres *Heimskringla*. Detta innebär naturligtvis att de som skrivit dessa verk har varit medvetna om *Sverris sagans* existens och betydelse, oavsett om de var direkt influerade av dess framställning eller inte.

Ett tydligt tecken på direkt inflytande från Sverre själv är en uppgift i Snorri Sturlusons *Heimskringla* apropå kung Eystein Haraldssons död 1157. Enligt Snorris text hade Eystein kommit i krig med sin halvbror, kung Inge, vilket medförde att Eystein blev tagen till fånga och grymt avrättad av Simun skalp, en av Inges underlydande. Eystein skall senare ha blivit betraktad som helig och mirakel påstås ha inträffat vid hans grav "innan hans ovänner hällde soppa gjord på hundkött över graven". Enligt Snorri fanns uppgifter om att Simun skalp efter kungens infångande skall ha skickat bud till kung Inge om att så skett, men att denne då skall ha sagt att han inte ville se Eystein för sina ögon (vilket rimligen innebär att han gav Simun fria händer). Därefter tillägger Snorri: "Så har kung Sverre låtit skriva" ("Svá hefir Sverrir konungr rita látit", *Heimskringla III*, s. 346).

Halvdan Koht ansåg (1914: 81 f.) att den skrift som Sverre låtit skriva och här åsyftas är *Ágrip*, det första översiktsverket på norrönt språk om de norska kungarna som ännu bevarats, om än i fragmentariskt skick. I den enda handskrift som finns kvar av *Ágrip* saknas visserligen det blad som handlar om konflikten mellan Eystein och Inge men det finns åtminstone ett par goda skäl att tro att Koht hade rätt i att det är denna text som åsyftas

i Snorris framställning av Eysteins död. För det första vet vi av andra skäl att *Ágrip* är en av Snorris källor. För det andra framgår av kapitel 60 i *Sverris saga* att Sverre såg sig själv som Eysteins brorson, arvtagare och efterföljare i den konflikt med den norska kungamakt som stöddes av påvekyrkan, kung Inge och senare av Magnus Erlingsson. Att framställa Eystein som helig martyr och offer för sin bror Inges orättvisa behandling bör därför ha passat Sverres politiska syften som hand i handske.

Å andra sidan har Claus Kragh i sin bok *Sverre, Norges største middelalderkonge* påpekat att *Ágrip* av allt att döma bygger på isländsk tradition samt att dess kritiska sätt att omtala kung Sigurd mun som "aggressiv och besvärlig" i ungdomen ("ofstopamaðr mikill of alla hluti ok óeiramaðr", *Ágrip*, s. 52), förefaller egendomlig om Sverre, som ansåg sig vara Sigurds son, verkligen är denna kungasagas upphovsman (Kragh 2005: 271 f.). Även *Ágrips* karakteristik i kapitel 59 av Eystein som "slug", "svekfull" och "mycket girig" ("slöegvitr", "undirhyggjumaðr", "fægjarnastr", *Ágrip*, s. 52) är svår att förena med uppfattningen att han på det försvunna bladet i samma text skulle ha framställts som helgon. Oavsett hur det förhåller sig med detta är det uppenbart att Snorres hänvisning till Sverre betyder att denne "lätit skriva" något om sina föregångare på Norges tron, rimligen i form av en mycket tidig kungasaga (dvs före Sverres dödsår 1202), som antingen är en tidigare version av *Ágrip* eller någon annan, numera förlorad sagatext.

Ett annat vittnesbörd om Sverres inflytande på kungasagor återfinns i den isländska översättningen av den numera förlorade biografi om kung Olav Tryggvason som skrevs på latin i slutet av 1100-talet i Pingeyrar kloster av Karl Jónssons kollega Oddr munk Snorrason. I den dramatiska skildring som där ingår och utgör förlagan för Snorres klassiska berättelse om slaget står nämligen följande om Kung Olavs uppträdande när hans skepp angreps som värst av fienden:

Kenndi þá ok allr herrinn hvar konungr stóð í lyptingunni [...] Ok svá sagði Sverrir konungr at aldri hefði hann heyrt dömi til at né einn konungr hafi staðit í lyptingu í þvílíkri atsókn ok gerði sik svá auðkenndan at allir mætti sjá hann í orrostu. En allir megu þat skilja at hann gerði þetta til ágætis sér. (*Óláfs saga Tryggvasonar*, s. 341–342)

("Hela hären kände också igen konungen där han stod på [den upphöjda] aktern. Och så säger kung Sverre, att aldrig hade han hört något exempel på att någon [annan] kung skulle ha stått i aktern under ett sådant anfall och gjort sig så lätt att känna igen, att alla kunde se honom under slaget. Men alla kan förstå att han gjorde detta för sin äras skull.")

I och för sig skulle man kunna tänka sig att denna hänvisning till vad Sverre skall ha sagt syftar på ett muntligt yttrande förmedlat till Oddr munk från hans abbot Karl Jónsson efter dennes återkomst från Norge till Þingeyrar kloster. Men formuleringen tyder snarare på att Oddr hänvisar till ett citat från något som Sverre låtit skriva ned för att framhålla Olav Tryggvason som ett unikt exempel på en konungs ärofulla beteende inför döden. Citatet visar i varje fall att kung Sverre för Oddr är en viktig auktoritet som åberopas för att stärka hans bild av Olav Tryggvason som hjältemartyr och "Nordens apostel". Odds latinska Olav-biografi kan ju faktiskt läsas inte bara som kungasaga utan också som helgonlegend (Sverrir Tómasson 1988: 261–279). Även *Ágrip* skildrar för övrigt Olav Tryggvasons uppträdande i aktern på Ormen länge som något ytterligt spektakulärt och mirakulöst för att inte säga helgonliknande:

En til falls Óláfs konungs var ekki vitat; hitt var sét, at þá er mjök rénaði orrostan, at hann stóð lífs þá enn í lyptinginni á Orminum [...] En þá er Eiríkr skyldi ganga upp í stafninn á leit hans, þá sleri ljósi fyrir hann sem elding væri, en konungrinn sjálfr horfinn, er ljósið hvarf af. (*Ágrip*, s. 23–24)

("Men om kung Olavs fall visste ingen något. De hade sett att då slaget blev mindre våldsamt stod han levande uppe i aktern på Ormen länge [...]. Men då Eirik skulle gå upp i stäven sköt det upp ett ljus framför kungen liksom en blix, och när ljuset försvann var också kungen borta.")

Oddr munks och *Ágrips* skildring av Olav Tryggvason som ett slags helgon i stil med Olav den helige saknade officiellt stöd i den katolska kyrkan, men hade stöd i de isländska kretsar där de tidigaste kungasagorna skrevs. Ett viktigt skäl till detta är att Islands kristnande enligt Ari Þorgilsson och andra isländska auktoriteter inträffade redan på Olav Tryggvasons tid och på denne kungs initiativ, inte på Olav den heliges. Den kyrka som då byggdes upp på Islands dominerades av inhemska hövdingafamiljer som efterhand i likhet med kung Sverre kom i konflikt med påven och ärkebiskopen av Nidaros, vars intressen på Island företrädades av den stridbare biskop Guðmundr Arason. Politiskt fanns det därför goda skäl för isländska hövdingar att liera sig med Sverres kamp mot påvekyrkan och att föra fram Olav Tryggvason som den store missionskonungen.

Jag har i en tidig uppsats försökt visa att det finns tecken både i Odds Olavbiografi och i den äldsta sagan om Gudmund Arason som tyder på att så skedde, och att särskilt de skrivande munkarna i Þingeyrar kloster var politiskt engagerade på hövdingarnas och kungamaktens sida gentemot påvekyrkan

och Guðmundr Arason. Detta antog jag vara den främsta drivkraften bakom munkarna Oddr Snorrasons och Gunnlaugr Leifssons latinska sagor om Olav Tryggvason och hans missionsverksamhet (Lönnroth 1963: 90–93).

Sverrir Tómasson har senare anförut invändningar mot min politiska tolkning. Hans viktigaste invändning är att Oddr och Gunnlaugr haft religiösa skäl att skildra Olav Tryggvason som Olav den heliges föregångare liksom Johannes döparen var Kristi föregångare (*præfiguratio*), vilket alltså inte innebär att de vill ersätta den senare Olav med den tidigare. Dessutom saknar han bevis för att klostret som sådant skulle ha verkat för Sverres eller världsliga trönders intressen (Sverrir Tómasson 1988: 269–273). Det har han i och för sig rätt i. Inte desto mindre finns uttalanden som visar att Sverre, också efter påvens bannlysning av kungen, var starkt uppskattad i kyrkliga kretsar på Island, icke minst av munkarna i Þingeyrar kloster men också av biskoparna Þorlákr Þórhallsson och Páll Jónsson (se *Biskupasögur I*, 1858: 100, 129–130).

Þingeyrar kloster är otvivelaktigt det kulturcentrum på Island där det latinska inflytandet på isländsk historieskrivning är starkast och tydligast, ett förhållande som blivit utförligt och förtjänstfullt dokumenterat i de senare årens sagaforskning (se Gottskålk Jensson 2021, Sverrir Tómasson 2009, Haki Antonsson 2012). Det är knappast en slump att man i detta kloster finner vänner till kung Sverre, trots dennes av påvemakten fördömda syn på förhållandet mellan kyrkan och den världsliga makten. Om där inte fanns sympati och förståelse för Sverres kyrkopolitik skulle man knappast kunna förklara samarbetet mellan kungen och klostrets abbot, ej heller Odds hänvisningar till Sverres uttalande om Olav Tryggvason.

Det finns också ett par isländska källor där Sverre omtalas i samband med sagaberättande. Det ena är i den berömda skildringen av bröllopet på Reykjahólar i *Þorgils saga ok Haflíða*, en samtidssaga daterad till 1200-talets första hälft. Det sägs där att man vid bröllopfesten berättade fornaldarsagor, fantastiska sagor om forntidshjältar, bland annat en saga om Hrómundr Grípsson. Denna saga skall senare ha berättats för kung Sverre som sade att sådana lögnhistorier var underhållande ("En þessari sögu var skemmt Sverri konungi, ok kallaði hann slíkar lygisögur skemmtiligstar", *Þorgils saga ok Haflíða*, s. 27)¹ Av citatet framgår alltså att isländska sagor kunde

¹ Sten Kindlundhs översättning av denna mening i den svenska versionen av *Sturlunga* från 2021 (*Sturlunga I*, s. 64) återger citatet så här: "Denna saga roade kung Sverre, och han ansåg att sådana påhittade sagor var de mest underhållande". Den översättningen missar dock att det handlar om sagaunderhållning inför kungen, och att denne tycks vilja skilja mellan "lögsagor" och "sannsagor" (som t.ex. kungasagor), dock utan att hävda att de förra

överföras från Island till kung Sverres hov i Norge och där framföras som underhållning för kungen. Detta är en viktig information som förmodligen inte bara gäller fornaldarsagor utan även kungasagor och belyser sambandet mellan Sverre och isländsk sagatradition. Det framgår vidare att kungen tycker det är roligt att lyssna på sådan sagaunderhållning också när det inte handlar om historieskrivning med anspråk på sanning (som *Ágrip* eller *Sverris saga*) utan om rena "lögsagor" utan sanningsanspråk. Man får intrycket att författaren till *Porgils saga ok Haflíða* uppskattar Sverres syn på saken, samtidigt som han kritiskt noterar att det finns folk som tror sig härstamma från den mytiske Hrómundr Grípsson.

Den av Snorris brorson Sturla Þórðarson på 1260-talet författade kungabiografin *Hákonar saga Hákonarsonar* handlar om Sverres sonson på Norges tron och är i sin helhet starkt påverkad av *Sverris saga*, inte minst vad gäller kungens tal till sina män och det avslutande porträttet av Håkon. Där finns också flera hänvisningar till Sverre som föredöme och ett gäller hans förhållande till sagaberättande. Det förekommer i slutet på ett tal som kung Håkon håller för sina soldater inför deras strid mot hertig Skules upprorsarmé 1239:

Därefter eggade han trupperna och drog fram det exempel som kung Sverre brukade använda ("sagði þeim dæmisögu þá er Sverrir konungr var vanr at segja"): En bonde frågade sin son: "Hur handlar du om du kommer i strid och vet med säkerhet att du kommer att dö?" Sonen svarar: "Då finns det väl inget annat att göra än att slåss som tapprast och falla med ära?" "Men om det nu händer sig så", säger gubben, "att du vet att du klarar dig undan?" Då svarar sonen: "I så fall är det väl högst nödvändigt att slåss som djärvast." "Här kan vi då se", säger kungen, "att dessa två möjligheter är för handen, men något tredje finns inte." (*Hákonar saga II*, s. 91–92)

Citatet är intressant som vittnesbörd om att Sverre själv berättade sagor och även att hans sonson kung Håkon ville följa hans exempel därvidlag. Oavsett om det verkligen förhöll sig så eller inte är det tydligt att *Hákonar sagans* författare, Sturla Þórðarson, vill se det så. I slutet av sagan återkommer Sturla till Sverres roll som litterärt föredöme genom att berätta att kung Håkon på sin dödsbädd lyssnade på sagor:

I sin sjukdom lät han läsa högt för sig böcker på latin (*latínubækr*), men det tycktes honom mödosamt att förstå vad de betydde. Då lät han högläsa böcker på norrönt språk (*norrænubækr*) både på natten och på dagen, först helgonlegender

nödvändigtvis skulle vara mer underhållande än de senare. Vad han påstår är helt enkelt att lögsagor (också) kan vara roliga att höra.

(*beilagra manna sögur*), och när de tog slut kungasagor (*konungatal*) från Halfdan svarte och sedan om alla Norges kungar, den ene efter den andre [...] När han hade fått läst för sig om kungarna fram till Sverre lät han dem övergå till *Sverris saga*. Den blev då läst för honom både på natten och på dagen, alltid när han var vaken. (*Hákonar saga II*, s. 261–262)

Den sista text som den sjuke Hákon lyssnar till innan han dör är alltså enligt Sturla *Sverris saga*. Ett vackert vittnesbörd om vad kungasagor och arvet från farfadern betytt för Sverres sonson och efterföljare på Norges tron.

Jag vill nu sammanfatta vad vi i dag kan sluta oss till om kung Sverres betydelse för kungasagornas framväxt. Min genomgång har inte givit några belägg för att han skulle ha initierat kungasagorna som genre eller den klassiska sagastil som vi möter i Snorris *Heimskringla*. Den äran tillkommer snarare isländsk skaldetradition, isländska lärde som Ari och Sæmundr, Eiríkr Oddsson (författaren till *Hryggjarstykki*), diverse okända muntliga berättare samt inte minst Snorri Sturluson.

Däremot är *Sverris saga* tillsammans med Oddr Snorrasons latinska *Óláfs saga Tryggvasonar* de första norröna kungasagorna som till väsentlig del skapats efter mönster av latinska furstebioграфier. Båda verken har skrivits av isländska munkar i Þingeyrar kloster men under inspiration från Sverre själv. Han har i det ena fallet själv medverkat i sagans utformning, i det andra fallet åtminstone återopats som källa. Det finns också flera belägg för att Sverre intresserat sig för sagaberättande, själv berättat sagor och influerat sagaberättande, samt varit uppskattad av isländska sagaskrivare för sin lärdom och sitt litterära intresse, oansett det extremt dåliga rykte som han hade i Västeuropas katolska kyrka som en av påven bannlyst kättare och usurpator.

Huruvida han "lät skriva" *Ágrip* eller eventuellt en tidigare version av denna text är oklart, likaså i vad mån han sågs som ett föredöme för påvekyrkans politiska motståndare på Island. Säkert är emellertid att denne usurpator som gjort en sagolik karriär från "gängledare" till "Herrans smorde" – för att låna Sverre Bagges formulering² – på sin ålders höst framstod som en boklörd *rex iustus* på Island och definitivt som en sagaskrivningens vän och beskyddare. Låt vara att *Sverris saga* i längden inte blev lika inflytelserik som *Heimskringla* och helt stilbildande endast för *Hákonar saga Hákonarsonar*. Inte desto mindre tyder forskningen på att Halvdan Koht hade i stort sett rätt när han hävdade att Sverre faktiskt hade ett avgörande inflytande på sagaskrivningens tidiga historia. Inflytandet bestod främst i att han lät sammanföra latinsk historieskrivning med isländsk berättartradition på

² Jfr titeln på Bagge (1996).

ett sätt som fick betydelse för senare kungasagor. Men han tycks också ha skapat ett gynnsamt klimat för isländsk sagaunderhållning vid norska hovet samt för såväl norskt som isländskt sagaskrivande, inte minst det som försiggick vid Þingeyrar kloster vid övergången från 1100-tal till 1200-tal.

Senare kungasagor avlägsnade sig efterhand från de latinska furstebio-grafiernas mönster och blev vad innehållet beträffar mer beroende av skalde-diktarnas vittnesmål. Den litterära formen fulländades av Snorri i *Heims-kringla*. Men Sverres stora insats är att ha skapat eller åtminstone bidragit till att skapa en litterärt livskraftig syntes av europeisk historieskrivning och isländskt sagaberättande som blev världslitteratur. Minnet av Sverre som en lärd, sagavänlig och mot islänningar välvillig härskare levde också länge kvar i sagorna.

Källor och litteratur

- Ágrip = Ágrip af Nóregskonunga sögum*. Utg. Bjarni Einarsson. (Íslenzk fornrit 29.) Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1985.
- Andersson, Theodore M., 1985: Kings' Sagas. I: Carol J. Clover & John Lindow (red.), *Old Norse-Icelandic Literature: A Critical Guide*, s. 197–238. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Bagge, Sverre, 1996: *From Gang Leader to the Lord's Anointed*. (The Viking Collection: Studies in Northern Civilization 8.) Odense: Odense University Press.
- , 2006: The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Trygvason and the Conversion of Norway. I: *JEGP* 105 (4), s. 473–513.
- Biskupa sögur I*. Köpenhamn: Hið íslenska bókmentafélag, 1858.
- Einhardi Vita Karoli Magni*. The Latin Library. <<https://www.thelatinlibrary.com/ein.html>>
- Gesta Friderici I. Imperatoris*. Utg. Georg Waitz. Hannover, 1912.
- Gottskálk Jensson, 2021: Þingeyrar Abbey in Northern Iceland: A Powerhouse of Cultural Heritage. I: *Religions* 12. <<https://doi.org/10.3390/rel12060423>>
- Haki Antonsson, 2012: Salvation and Early Saga Writing in Iceland: Aspects of the Works of the Þingeyrar Monks and their Associates. I: *Viking and Medieval Scandinavia* 8, s. 71–140.
- Hákonar saga Hákonarsonar I–II*. Utg. Þorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson & Tor Ulset (Íslenzk fornrit 31–32.) Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2013.
- Heimskringla III*. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson. (Íslenzk fornrit 28.) Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1951.
- Hermann Pálsson, 1991: Boklig lærdóm i Sverris saga. I: *Maal og Minne*, s. 59–76.
- Koht, Halvdan, 1914: Norsk historieskrivning under Kong Sverre, serskilt Sverre-soga. I: *Edda* 2, s. 67–102.

- Knirk, James E., 1981: *Oratory in the Kings' Sagas*. Oslo, Bergen, Tromsø.
- Krag, Claus, 2005: *Sverre – Norges største middelalderkonge*. Oslo: Aschehoug.
- Lönnroth, Lars, 1963: Studier i Olaf Tryggvasons saga. I: *Samlaren* 84, s. 54–94.
- , 1965: Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning. I: *Acta Philologica Scandinavica* 27, s. 68–117.
- , 2005: Nordens äldsta självbiografi? Kung Sverres röst i Sverris saga. I: *Det öppna rummet. Festskrift till Merete Mazzarella*, s. 135–144. Stockholm: Atlantis.
- , 2006: "Sverrir's Dreams", *Scripta Islandica* 57, s. 97–110.
- Óláfs saga Tryggvasonar eptir Odd munk Snorrason. Utg. Ólafur Halldórsson. (Íslensk fornrit 25.) Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2006.
- Sturlunga I. Översatt av Sten Kindlundh. Göteborg: Anthropos, 2021.
- Sturlunga saga I. Utg. Örnólfur Thorsson et al. Reykjavík: Svart á hvítu, 1988.
- Sverrir Tómasson, 1988: *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum*. Reykjavík.
- , 2009: Þingeyrar – stærsta íslenska menningarsetrið á miðöldum". I: *Húnavetningur* 28. Ársrit Húnavetningafélagsins í Reykjavík 28, s. 7–23.
- Sverris saga. Utg. Þorleifur Hauksson. (Íslensk fornrit 30.) Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2007.
- Þorgils saga ok Haflíða. I: *Sturlunga saga*. Utg. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason & Kristján Eldjárn. Reykjavík: Sturlunguútgáfan, 1946.
- Þorleifur Hauksson, 2007: Formáli. I: *Sverris saga*, s. v–xc.

Summary

In an article published in 1914 Halvdan Koht tried to show that King Sverrir Sigurðsson, who ruled Norway between 1177 and 1202, had played an important role in the early history of Old Norse saga-writing. Trained as a priest before he fought his way to the throne of Norway, Sverrir had commissioned the first Old Norse biography of a contemporary king, namely the one about himself, *Sverris saga*, written by abbot Karl Jónsson of Þingeyrar monastery in Iceland. The king had taken an active part in the composition of this saga by supervising its writing and telling Karl Jónsson what to write. Furthermore, Koht argued that Sverrir had also inspired the writing of *Ágrip* and possibly other sagas and thus been a formative force behind the early development of sagas, particularly *konungasögur*.

Koht's opinion has not been accepted by later scholars, who have generally described the genre of *konungasögur* as an Icelandic creation derived from Icelandic skalds and *fróðir menn* such as Ari Þorgilsson and Sæmundr Sigfússon. In this article it is argued, however, that results of Old Norse studies from later years tend to support Koht's ideas. Although the *konungasögur* were indeed mainly created and written by Icelanders, King Sverrir made a very important early contribution to the genre by introducing Latin models for certain aspects of storytelling such as the composition of speeches, dreams and literary portraits. It also seems clear that

Sverrir had an influence on the saga-writing in Þingeyrar monastery, and that he was, as a promotor of sagas, a highly respected man in Iceland, in spite of the fact that he was seen in Europe as a dangerous usurper and an enemy of the church.

Keywords: Sverris saga, konunga sögur, Kings Sagas, Latin biography, Snorri Sturluson, Þingeyrar monastery

Lars Lönnroth

Göteborgs universitet

Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

ORCID-iD 0000-0001-5604-529X

